

Loomingu Raamatukogu
Eesti Kirjanike Liidu ajakiri
LXVII aastakäik
2023 / 26

SIEGFRIED VON VEGESACK

Jaschka ja Janne

Armastuslugu vanast Tartust

Saksa keelest tõlkinud Silva Lilleorg

Tõlgitud väljaandest:

Siegfried von Vegesack

Jaschka und Janne. Drei baltische Erzählungen.

München, Viin, Langen-Müller, 1965

Toimetanud Lauri Eesmaa

Korrektuuri lugenud Triinu Tamm

Kujundanud Maris Kaskmann

© F.A. Herbig Verlagsbuchhandlung GmbH, München, Viin, 1965

© Tõlge eesti keelde. Silva Lilleorg ja Loomingu Raamatukogu, 2023

© Saatesõna. Liina Lukas ja Loomingu Raamatukogu, 2023

Foto. Vikipeedia

Kolleegium

Toomas Haug, Tiit Hennoste, Maarja Kangro, Lauri Kitsnik, Hasso Krull,

Maria-Kristiina Lotman, Ilona Martson, Mati Sirkel, Elle-Mari Talivee,

Marek Tamm, Jaak Tomberg, Udo Uibo

Toimetus

Harju 1, 10146 Tallinn

Tel: 627 6425

E-post: LR@loominguraamatukogu.ee

Trükkinud Tallinna Raamatutrükikoda

ISSN 1406-0515

ISBN 978-9916-713-53-2 (trükis)

ISBN 978-9916-713-54-9 (epub)

I

Lugu, mida tahan jutustada, juhtus Dorpatis, ühes väikeses ülikoolilinnas, mille kuulsus ulatus kunagi kaugele üle meie pisikese kodumaa piiride ja mille nimi võiks olla tänapäeval tuttav veel ainult vähestele. Olgu mulle seetõttu lubatud mõni sõna selle jutustuse toimumiskohast – sellest kummalisest väikesest linnast, mis kandis kunagi Dorpati nime ja mille nimi on tänaseks maailmakaardilt jäljetult kadunud. Kes aga linna on kord näinud ja tundnud, ei unusta seda enam iial.

Toona, tollel müütilisel ajal enne sõda, elati meil vanal Liivimaal nagu kogu tsaaririigis vana kalendri järgi, mis oli ülejäänud maailmast kolmeteistkümne päeva võrra maas. Tegelikult elasime me küll veel palju rohkem ajast maas – aastaid, kui mitte aastakümneid või isegi kogu sajandi. Ja siin, Dorpatis, tundus aeg üleüldse olevat seisma jäänud, see seisis liikumatult ja vankumatult nagu võimsad toomkiriku varemed ülal Toomemäel, mille jalamil asus vanalinn. See vanalinn koos Jaani kiriku, raekoja, ülikooli, vallikraavi ja Rüütli tänavaga oli aastasadade jooksul säilitanud oma saksapärase välimuse.

Aga selle kõrval, taga ja all asus veel teine Dorpat, kus elasid eestlased ja mida nad nimetasid Tartuks. Ja viimaks andsid ka venelased pärast venestamise algust linnale vene nime ja ristisid ta Jurjeviks. Nõnda sai väikesele linnale osaks ebatavaline au kanda kolme nime. Kuigi ülikooli peahoone portaali kohal haraldas küüniseid Vene kaksikotkas, olid tegelikult olemas ainult saksa Dorpat ja eesti Tartu – kaks nime ühele ja samale linnale, millel oli küll veel saksa nägu, kuid kus enamik elanikke olid eestlased. Sakslased moodustasid ainult õhukese ülemkihi, mis sulas iga aastaga aina enam kokku ja mida maalt linna valguvad eestlased üha rohkem tagasi tõrjusid. Jah, eestlased püstitasid isegi siiapoole Emajõe, Toomemäe jalamile seltsimaja, Vanemuise, hiiglasliku kobaka juugendstiilis ehitise, mis kõrgus võõralt ja vaenu-likult uinunud väikelinna kohal.

Kuid kõike seda, mis pealispinna all toimus, ei pandud esialgu kuigi palju tähele. Või õigemini: seda ei tahetud tähele panna. Sakslased

kutsusid eestlasi üldiselt kulledeks, mida on raske tõlkida ja mis tähendab midagi sellist nagu „maamats“. Valitsejatena peeti end kulledest palju paremaks ka siis, kui neil kummalistel kullel oli üllatav tung hariduse poole ja nad täitsid iga aastaga ikka arvukamalt isegi ülikooli auditooriume.

Nõnda elati toona, sajandivahetuse paiku, üksteisest rangelt lahus kahes täiesti erinevas maailmas: sakslased vanalinnas, toomkiriku ümbruses ja vallikraavis ning eestlased peamiselt Emajõe vastaskaldal. Emajõgi, tume soine jõgi, mis sai alguse Võrtsjärvest ja suubus Peipsi järve, oli piiriks saksa Dorpati ja eesti Tartu vahel.

Kuid üle iga jõe viib sild. Ja üle Emajõe viisid koguni kaks silda: puust ja kivist. Viimase oli püstitanud Katariina Suur – vahest ehk mõeldes elutargalt meile, muusade poegadele, keda tõmbas aeg-ajalt siiski teisele poole Emajõge. Igal juhul ei saa maha vaikida, et mõnikord sõitsid kahehobuserakendid üle Emajõe, enamasti pimeduses, ja kui see toimuski päise päeva ajal, siis alati ülestõstetud katusega, nii et paistsid ainult seesistujate jalad. Sest livonusena, värvitekkel peas, ei tohtinud end vastaskaldal näidata ja loomulikult mitte mingil juhul eesti neidudega suhelda: range kommaan keelas igasuguse läbikäimise „kahtlase kuulsusega naisterahvastega“. Ja kommaani järgi olid kõik naised, kes elasid teisel pool Emajõge, äärmiselt halva kuulsusega.

Aga millal on armastus hoolinud kommaanist või mõnest muust piirist?

Vanas Dorpatiski olid minu ajal oma Romeo ja Julia. Ja võib-olla oli Jaschka, see Romeo, kõigi oma pööraste mõtetega ainuke mõistlik mees meie, toonaste uhkete livonuste seas. Vähemalt praegu hakkab see mulle niimoodi tunduma.

Siin jutustataksegi sellest pöörasest Jaschkast, Toisi viimasest majoraadihärrast, ja sellest, kuidas tema suhe Jannega, väikese eesti õmblejannaga, kogu linna üles kruttis ja ahastusse ajas.

II

Jaschka – nagu teda ei kutsunud mitte ainult meie, tudengid, vaid kogu linn ja isegi Kadri, tema vana eestlannast passija – oli varakult orvuks jäänud ja kasvanud üles äärmiselt vaga võõrasema range pilgu all. Toisi

majoraadihärral, surnud isa vennal, ei olnud poega ja nii pidi Jaschka pärast tema surma majoraadi üle võtma. Kuid armas onu Gottlieb, juba peaaegu 80-aastane majoraadihärra, ei mõelnudki veel suremisele, ja nii ei tarvitsenud Jaschkagi esialgu majoraadi eest hoolitseda ning ta võis muretult Tartu tudengielu rõõmudele pühenduda.

Jaschkal – seda ei saa maha vaikida – ei olnud mingeid vaimseid huvisid. Rumal ei olnud ta sugugi, kõigest andetu, nagu meie kandis selle kohta öeldi. Tema pea ei olnud tähtede või numbrite jaoks loodud. Ainult arvukate guvernantide ja koduõpetajate abiga ning tänu mõjuka onu eestkostele õpperingkonna kuraatori juures oli ta hädavaevu gümnaasiumi lõpetanud ja sai Tartus tudeerida.

Ainult et „tudeerimine“ on selle jaoks, millega enamik tudengeid, vähemalt värvikandjaid, tol ajal Tartus tegeles, veidi julge väljend. Vene professorite loengutes käidi hädapärast, parimal juhul tehti semestri lõpus mõni eksam – kui muidu enam ei saanud.

Oli paremat ja tähtsamat õppida: vehklemissaalis paukimist, mensuuril löömist või laskmist. Mensuur ei olnud meil lõbu ega sport nagu riigisaksa korporantidel, kes kratsisid üksteisel vastastikku nägusid katki. Löödi või lasti ainult tõsisel juhul – kohustuslikke mensuure ei olnud. Samamoodi ei olnud duellisundust: igaühel oli vaba valik rahulduda antiduellandina suulise satisfaktsiooniga. Ka mingisugust joomissundi või lausa joomiskommaani, nagu tobe salamandri hõõrumine, meil ei tuntud. See olgu märgitud möödaminnes, et kajastada õiglaselt Tartu tudengielu positiivseid külgi.

Nõnda ei olnud toonases venestatud ülikooliga Tartus niiväga tähtsad ülikooliõpingud – need tehti enamasti järele Leipzigi, Berliinis, Münchenis või Heidelbergis. Olulised olid seevastu korporatsioonielu, aukodeks ja kommaan ning – eelkõige värvitekkel, ilma milleta ei võetud majoraadihärratki maal päris tõsiselt.

Kui Jaschka oli „värvid saanud“, nagu seda toona nimetati, oli tema Tartu stuudiumi tegelik eesmärk saavutatud, ja tavapäraselt oleks sellele pidanud nüüd enne majoraadi ülevõtmist järgnema veel mõni semester välismaa ülikoolides. Kuid Jaschka jäi Tartusse. Välismaa oma suurepärase kõrgkoolidega ei meelitanud teda. Ja milleks pidigi ta oma veidi juhmi pead vaevama mingite vaimsete püüdlustega, mis olid tema hilisema elu jaoks täiesti tarbetud? Näiteks doktorikraadi tegema – mille jaoks?

Ei, Jaschkal ei olnud mingit auahnust. Igasugused vaimsed huvid jäid talle kaueks. Relvituks tegeva muretusega tunnistas ta seda ausalt ja avatult: „Mahlane lihatükk taldrikul või voodis meeldib mulle rohkem kui trükitud paber!“ Ajalehte või koguni raamatut ei võtnud ta kunagi kätte. Kirjutaminegi oli tema jaoks harjumatu tegevus, millega ta ei suutnud sõbraks saada. Äärmisel juhul pani ta paberile oma nime, kui tšekile või kellegi jaoks vekslile alla kirjutas. Mida ta muide tegi tihti ja suurima lahkusega. Nõnda oli ta lugematuid vaeseid korporatsiooni-kaaslast hädast välja aidanud ja mõnele üleüldse ülikooliõpinguid võimaldanud. Räägiti, et ta olevat selliste käenduste ja laenudega aastate jooksul märkimisväärse varanduse kaotanud – täpsemalt ei teatud. Sest ta ei rääkinud sellest kunagi ja unustas küllap isegi kõik summad, mida talle võlgu oldi. Võrreldes sellega, mida ta sai juba nüüd tudengina käsutada ja mis pidi talle hiljem majoraadihärrana osaks saama, olidki need summad tühised.

Nii sai Jasckast aastatega Livonia raudvara ja tema juba toona võimsalt laiusesse ümarduv kogukas keha – kui ta kahehobuserakendis troonides, samblaroheline, pleekinud ja lugematutel kommerssidel läbi torgatud värvitekkel viltu peas, Rüütli tänaval kihutas – kuulus nii väga tolle aja Tartu tudengielu juurde, et oli raske ette kujutada Tartut ilma temata, aga ka teda kuskil mujal!

Siin oli ta kroonimata kuningas, keda igaüks teadis ja austas. Miks oleks ta pidanud minema välismaale, võhivõõrasse linna, kus ei ole kahehobuserakendeid ja kus keegi ei avalda liivimaalase värviteklile väärilist austust?

Jaschka ei olnud ju ainuke tudeng, kes oli Tartusse pidama jäänud. Selle kummalise ülikooli omapära oli see, et õpitud semestrite arv oli enamasti pöördvõrdelises seoses stuudiumiga. See tähendab, et mida vähem õpiti, seda rohkem semestrid ja aega siin veedeti. Ja sel olid oma erilised põhjused. Oli nimelt hulk stipendiume, mis olid ajaliselt piiramata, ent kindlate perekondadega seotud ja mis aegusid, kui neid ei kasutatud. Pidi täitma ainult ühe tingimuse: olema tudengina immatrikuleeritud. Nii jäadi siis tudengiks ega kiirustatud ülikooliõpingute lõpetamisega. Jaa, vanadel aegadel olevat Tartus tõepoolest olnud ka „igavesi“ tudengeid, kelle igivanu, ammu halliks läinud ja habetunud päid kaunistas elu lõpuni värvitekkel!

Jaschka puhul ei tulnud sellised praktilised kaalutlused muidugi kõne alla. Ta ei sõltunud mingitest stipendiumitest ega testamendite korraldustest. Talle lihtsalt meeldis Tartu vaba tudengielu, mida ta nautis täiel rinnal pärast rõõmutut lapsepõlve range võõrasema majas. Majoraat ja väljavaade veeta oma elu seal maal keset lõputuid metsi ja soid ning trööstituid naeri- ja kartulipõlde ei meelitanud teda. Siin Tartus livonusena oma palju alkoholi kandvate ja elurõõmsate korporatsioonikaaslaste seas meeldis talle hoopis rohkem. Siin võis ta anduda kõigile kehalistele naudingutele nii palju, kui süda lustis – vaimseid vajadusi tal ei olnud. Kui armas onu Gottlieb päris kord Kadri, eestlannast passijalt, oma vennapoja käekäigu järele, vastas too lakooniliselt: „Noorhärake on rohkest söömisest väsinud ja rohkest magamisest näljane!“

Tõepoolest, see oli üllatav, mida kõike jaksas Jaschka päeva jooksul ja tihti ka öösel kinni pista. Juba ennelõunal tavatses ta Luchsingeri veinitoas erinevaid pasteete, pirukaid, pekisaiakesi, rulaade, heeringasuupisteid, rosolje-, lõhe- ja kaaviarisaiu süüa ja neid mõne jääl jahutatud kange joogi – Allaschi kümmeli, Stockmannshofi pome-rantsilikööri – ning tumeda märtsiõllega alla loputada. Kadri pidi hoolitsema ka selle eest, et nii päeval kui öösel oleksid singid, Kuramaa vorstid, hanemaksapasteet ja muu seesugune suurel hulgal käepärast.

Kadri, vägev vana eestlanna, pidi hoolitsema Jaschka kehalise heaolu eest. Räägiti, et ta olevat nooruses Jaschka amm olnud. Igal juhul oli ta juba majoraadis lapsehoidjana tema eest hoolitsenud ja ta oleks ilma pikema kõhkluseta oma jumaldatud „noorhärakese“ eest kas või tulest läbi läinud. Jaschkagi oli liigutava, lausa lapseliku armastusega Kadrisse kiindunud. Võib-olla seepärast, et ta oli oma ema juba varajases nooruses kaotanud. Võõrasemaga ei olnud tal eriti häid suhteid. Igatahes külastas ta teda ainult harva, kuigi Tois, majoraat, kus ta armsa onu Gottliebi juures elas, ei asunud Tartust kaugel.

Juba aastaid elas Jaschka niinimetatud Jakobi burgis, vanas tudengikorteris Jakobi mäe jalamil, mille ta oli Türgi diivani ja Kaukaasia vaipadega Tartu tudengiolude kohta lausa luksuslikult sisustanud.

Alumisel korrusel asus pagaritöökoda, mis soojendas talvel mõnu-sasti põrandat ja täitis kogu maja värskelt küpsetatud eesti sepiku hõrgu lõhnaga, ja selle sepiku vürtsikat maitset ei ületa ükski teine leib maailmas. Läbi keldriluugi võis koguni keset ööd otse küpsetusahjust

ahjusooje saiakesi saada, mida Jaschka joomingutelt hilja koju jõudes eriti armastas. Just see oli peamine põhjus, mis ajendas Jaschkat end siia, juba päris varisemisohklikku Jakobi burgi, sisse seadma.

Peale selle oli Jakobi burgil veel üks suur eelis: päris lähedal, Laia tänava nurgal, peatusid voorimehed, nagu meil troskakutsareid nimetati, oma karvaste loogarakendis väikeste eesti hobustega. Ja see ei olnud Jaschka jaoks vähetähtis. Sest koguka keha tõttu valmistab kõndimine talle raskust. Väljaspool oma eluaset ei teinud ta kunagi sammugi. Kui ta tahtis minna konvendikorterisse, Livonia korporatsioonihoonesse või linna, tarvitses tal vaid aknast oma võimsa, kaugele kaikuva häälega hüüda ja juba tuligi ühehobuserakend – kõuekäula, nagu neid igivanasid, veel ilma kummirehvideta troksasid nimetati – kõuemürinal kohale ning Jaschka vinnas, olgugi et mõningase vaevaga, oma koguka keha vaid tavalistele sõitjatele ette nähtud istmele.

Konvendikorterini, mis asus ülalpool, kohe ümber nurga, kus Jakobi tänav kohtub Veski tänavaga, ei oleks olnud palju maad, vaid mõni samm. Kuid tee viis ülesmäge ja ühehobuserakend oleks raske koorma Jakobi mäest ainult sammu astudes üles vedanud. Aga sammusõitu, pealegi veel kõuekäulaga, ei pidanud Jaschka siiski enda jaoks piisavalt väarikaks. Seepärast laskis ta end alata ühehobusetroskal sõidutada pikast Jakobi tänavast alla, ülikooli juurest mööda kuni raekojani, kus seisid kahehobusetroskad. Siin tuli tal teha ainult üks samm ühehobuserakendist kahehobuserakendisse, mis viis ta tagasi pikale Jakobi tänavale ja siis kiirel sõidul Jakobi mäest üles konvendikorterisse. See oli küll märkimisväärne ümbersõit, jah, tegelikult kaks korda pikem ring, aga see-eest mugavas kahehobuserakendis ja südant kosutavas tempos! Lisaks oli sellel meetodil see suur eelis, et kahehobuserakend, millel loomulikult ei lastud ära minna ja mis ootas kannatlikult konvendikorteri peasissekäigu ees, oli igal hetkel sõiduvalmis ja nii ei olnud tarvis saata rebast seda raekoja juurest tooma.

Nende vanade eestlastest voorimeestega sai Jaschka väga hästi läbi ja nad lausa austasid teda nagu ebajumalat ja seda mitte ainult sellepärast, et ta andis neile head teenistust ega koonerdanud jootrahaga, vaid et ta ajas nendega meelsasti juttu ja mõistis nende tihti jämedaid nalju. Oli paks Aleksander, kes – kui tal tuju oli – pärast joomist klaasi katki hammustas ja sakuskana alla neelas; vähese jutuga, aga hirmus tugev Kedra, kes võis oma kondiste sõrmedega paksu viiekopikalise

nagu õhukese plekitüki kõveraks painutada. Kuid kõige austusväärsem patriarh voorimeeste seas oli Koolipapa, kelle suur uhkus oli kõige kiirem kahehobuserakend: väikesed pulstunud eesti hobused, kes jätsid võidujooksul Emajõe jääl kõik teised kahehobuserakendid selja taha.

Talvel karmi pakasega ei lasknud Jaschka voorimeestel kunagi väljas oodata, vaid võttis nad kõrtsi kaasa, kus nad soojendasid end napsude ja hõõgveiniga. Ükskord – nii räägiti – olevat ta suure lumetormiga isegi kaks hobust lahti rakendanud ja ööseks konvendikorteri eeskotta toonud. Aga see oli enne minu aega ja Jaschka kohta räägiti nii palju lugusid, et ma ei saa selle juhtumi tõesuse eest vastutada. Kuid see näib mulle täiesti usutav.

Mul ei unune iial öö, kui ma – veel musta tekliga rebasena – kohtasin Jaschkat konvendikorteri saalis hulga voorimeeste seltsis, keda kõiki ta oli külla kutsunud ja võõrustas, et Koolipapa seitsmekümnendat sünnipäeva tähistada. See oli mälestusväärne öö, kus pidu oli täies hoos. Lauldi palju ja joodi veel rohkem. Vanal Kedral oli imeline bassihäääl ja ta oskas hulganisti eesti rahvalaule, mida ka Jaschka hakkas oma võimsa häälega kaasa laulma. Lõpuks jõid Jaschka ja Koolipapa sinasõprust, astusid keset lauda ning kallistasid ja andsid teineteisele põsemusi!

Jaschkale meeldisid eesti laulud ja ta ise oskas hulganisti eesti rahvalaule. Nagu ta üleüldse oli lapsepõlvest peale eestlastega lähedane ja ei mõistnud mitte ainult nende keelt, vaid ka nende omapära, kõnekäände ja vanasõnu ning kasutas neid sageli isegi saksa keeles.

„Kes teab, äkki olen minagi poolenisti eestlane,“ ütles ta ükskord naerdes. „Kust me teame, mida kõike meie isad ja esivanemad korda saatsid ning kes nad olid. Mind see ei häiriks. Vastupidi: mulle tundub, et selline värskendus – tilk tugevat eesti verd – teeks meile ainult head!“

Pani see siis imestama, et Jaschka ei saanud hästi läbi mitte ainult vanade eestlastest voorimeestega, vaid tundis tõmmet ka eesti neidude poole Emajõe vastaskaldale – nii võluvaid ja loomuliku sarmiga neide kohtab küll vaevalt kuskil mujal maailmas!

Kahehobuserakendid seisid ju alati sõiduvalmis. Jaschkal tarvitses vaid sisse istuda ja üle Kivisilla sõita – öösel, kui väheste laternate tuhm kuma valgustas vaevu pimedust. Ja loomulikult ülestõstetud katusega!